

Nr 9.

Ankom till Riksdagens kansli den 21 april 1911 kl. 1 e. m.

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 9 med anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående kontroll öfver utnyttjandet af speciella naturriksedomar i enskildes ägo.

Uti en inom Riksdagens Andra kammare väckt motion nr 244 har herr Lindhagen m. fl. hemställt, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en enhetlig utredning, på hvad sätt till skyddande af alla berättigade intressen, kontroll må kunna utöfvas öfver utnyttjandet af speciella naturriksedomar i enskildes ägo såsom skogar af större omfattning, malmer, vattenfall och torfmossar af större omfattning, samt framläggande snarast möjligt af de förslag till koncessionslagstiftning eller andra åtgärder, hvartill utredningen kan föranleda.

Till stöd för denna framställning ha motionärerna anfört följande:

›Med allt snabbare steg synas vi nalkas sista akterna i det stora drama, som industrialismen upprullat för nutidens människor.

Det gäller för det enskilda storkapitalet att slå under sig hvad man på vinst och förlust kan komma åt i dessa sista dagarnas rusningar efter monopol. Det gäller framför allt, att utan kontroll eller hänsyn till något annat, än den tillfällige ägaren, få i sin hand den begränsade tillgången på naturriksedomarna, hvilka ju utgöra källflödet till de ekonomiska maktställningarna.

För vårt land gäller det därför också för den enskilda företagssamheten att fullända och betrygga den plundring af statens egendom till förmån för de enskilda intressena, hvilken varit adertonhundra-talets särmärke och möjliggjorts icke minst genom den talan och de

befogenheter dessa enskilda intressen kunnat tillvälla sig såsom målsmän för staten själf.

Ty statens äganderätt betraktas icke såsom något vidare aktningsobjudande. Det är endast den enskilda äganderätten som är »helig», ja, så helgad, att det är rent af en from gärning att utvidga den genom beslag på statsegendom.

Om staten vill skydda sin egen jordbruksjord från att dragas in i dessa äfventyr, kallas det att »taga jorden från bönderna», en förskönande omskrifning allenast på »röfva ett lystmäte från spekulationen».

Om staten vill frigöra torpare, bolagsarrendatorer och deras vederlikar ur feodalismens tryckande band, ropas det om brytandet af »nationalekonomiska sanningar och bristande insikt om jordäganderättens art och samhällsnytta».

Om staten vill värna om sina jorrdonationer till industrien och jordbruket och upprätthålla ändamålen med donationerna, träda administration och domstolar hindrande emellan och stödja på allt sätt de enskildas sträfvanden att göra rent hus i statens gamla visthusbodas, Till yttermera visso ha de så kallade förvärfven beseglats genom 1881 års lag om tjuguarig häfd, hvilken utan vidare åsidosatte den gamla grundsatsen, att statens rätt till sin jordegendom måste hållas vid makt gentemot alla de långa fingrar, som under tidernas lopp girigt gripa efter densamma.

Om staten vill slå vakt om det allmännas rätt till dess egen vattenkraft, höjas förbittrade rop och mobiliseras all möjlig hänsynslöshet. Genom en kupp år 1899 skänktes evärdeligen bort det allmännas rätt till vattenkraften i kungsådran. Nu på sista tiden eggas oafåtligt regering och myndigheter att till och med helt uppgifva statens försummade rätt till sina egna vattenfall, en propaganda, hvilken liksom tillförene säkerligen kommer att afkasta åtskilligt, om ej i tid ses upp med densamma.

Om staten härutöfver i fråga om naturrikedomarnas utnyttjande vill kräfvä någon kontroll mot uppkomna eller motsedda missbruk, slå vakt om produktionens, konsumtionens och den lefvande arbetskraftens rätt att ej bli såld och förödd af spekulationen, ropas i gevär gentemot alla sådana attentat mot det »armbågsrum, som industrien kräfver».

Det lyser igenom, hvar skon klämmer, då i dessa dagar rent af klagats öfver, att staten genom sina vattenkraftsanläggningar verkar »mördande på den enskilda industrien». Det är billiga priser, som genom förhållandenas makt blifvit styggelsen för all modern industrialism.

Här gapar det stora såret, den enskilda företagsamhetens skattskyldighet till andra enskilda, som på grund af monopol till naturrikedomar oförtjänt pålägga produktionen och konsumtionen en ruinerande jordränta.

De ståndaktige stridsmännen i detta fälttåg för upprätthållandet af allt slags *anarki* i den industriella företagsamheten finna ingen annan grund för ett sträfvande efter någon omtanke i dessa spörsmål än »bolags- och kapitalisthat». Med denna enkla stridssignal rider det moderna rofridderiet i spärr i den dagliga polemiken och minst en gång om året i dess speciella »vetenskapliga» samfund, nationalekonomiska föreningen. Det faller aldrig någon vederbörande in att hvad som nu fordras är endast, att den industriella exploateringen någon gång vill gå till rätta äfven med sig själf och begränsa sig till sina verkliga uppgifter. Ett samhällsnyttigt utnyttjande af ett privatmonopol på naturrikedomarna kan aldrig förväntas utan någon lojalitet, social upplysning och samfundsanda. Men det är i detta så mycket brister hos penningens och teknikens män, när de på det förevarande området gå till verket.

På sistone har man trott sig till och med kunna åberopa statistikens vittnesbörd till förmån för den industriella anarkien. Emigrationsciffrorna från Norrland lära nämligen, påstås det, under åren 1901—1909 försämrats. Man säger nu att detta med all sannolikhet framkallats bland annat af den osäkerhet för all företagsamhet, som agitationen för norrlandslagstiftningen skulle åstadkommit och de skuggor denna lagstiftning själf kastat framför sig.

Det är väl tvärtom icke osannolikt, att emigrationen skulle blifvit ännu större efter 1906, om bondejorden i lika stor utsträckning som förut fått uppslukas af bolagen. Att norrlandslagarna icke ensamma och allraminst i den förfuskade form, hvori de antagits, skulle kunna helt afhjälpa det frambragta olyckliga tillståndet, är uppenbart. De voro blott en första stöt mot murar af stelnade ideer och hänsynslösa privatintressen.

Emigrationen i fråga är säkerligen till större del en följd af den industriella anarkien helt enkelt. Planlöst har industrien nu skummat grädden af de stora skogsmarker, som genom afvittringarna planlöst släpptes ut till ett värnlöst byte. De industriella företagen själfva bygga för närvarande i allt större antal på den ruinerande grunden af de uppdrifna köpeskillingarna, hvartill skogen gått hand ur hand. Stora förmögenheter ha inhöstats af mellanhänderna på bekostnad af *alla* andra intressen. Arbetsförtjänsten i skogarna är reducerad till ett

minimum, fisken flyr allt mer ur vattendragen och villebrådet ur markerna, friheten är en saga blott, särskildt på de stora bolagsdomänerna, jord står där ej att få till nya bosättningar, odlingen ligger nere, de förutvarande hemmansägarnas barn ha vuxit upp och kommit till insikt om sin hopplösa framtid, förväntningar om bättre tider genom ett energiskt ingripande från statsmakterna äro nedslagna genom det ständiga motståndet från »landtmännen», högerliberalerna, Första kammaren, regeringen och de tongifvande myndigheterna. Folket saknar framtid och fädernesland.

De nya företag, hvarmed man nu vinkar, äro ej till ännu och kunna ej skapas af intet; råvaran skogen måste växa igen och afkasta mera. De specialindustrier, som dessutom kunna uppstå invid obegagnade vattenfall, blifva endast enstaka prickar i det stora landskapet och kunna ej skapa någon framtid för hela den befolkning, som måste lefva af jorden och skogen.

Det hotas nu till sist, att privatkapitalismen skall alldeles draga sig tillbaka, ifall den ej får behålla all maktfullkomlighet obeskuren. Särskildt vinkas vid alla möjliga tillfällen med fallet Gideå—Husum, där man ej återuppförde ett nedbrunnet sågverk samt sedan lät påskina såsom bevekelsegrund den pågående politiska agitationen för statskontroll å naturrikedomarnes tillgodogörande.

Nu är det visserligen en bekväm och bepröfvad politik att skylla på den allmänna politiken, ifall man nedlägger ett verk, som det, enligt egna försyndelser eller egna kalkyler, ej lönar sig längre att drifva. På en affär bör man ju göra affär i största möjliga utsträckning. Den åberopade firmans innehafvare har för öfrigt råd till en sådan industripolitik, då den, mycket annat att förtiga, enligt domänstyrelsens utredning på annat håll (Mo och Domsjö) af kronans administration i utbyte för ett stockfångstprivilegium på 879 träd till ett kapitalvärde af 100,000 kronor fått bara efter 1882 utöfver den privilegierade stockfångsten såsom vängåfva uttaga kronoskog för allra minst 3,500,000 kronor. Nämnda firmas innehafvare är för öfrigt af ett koleriskt temperament och skref 1901 om utvägen för intressenter i sågverksbolag att »hellre än att riskera förlusten af sin egendom öfverlåta sina aktier till utlänningar, hvilkas regeringar äro i stånd att skydda sina undersåtars intressen».

Regeringen, Första kammaren och »alla sakkunniga» bedyrade också åren 1900 och 1902 för Andra kammaren, att en begränsning af koncessionstiden för framdragande af elektriska kraftledningar var »avita» och omöjlig att bära för industrien. När man sedan måste

finna sig däri, gick det för sig i alla fall. Det vore också verkligen hopplöst, om vattenkraften ej skulle kunna tillgodogöras förnuftigt med iakttagande af alla berättigade intressen utan endast ensidigt och oförnuftigt. Statsmakten har ej anledning att uppställa annat än skäligen villkor. Under sådana förhållanden behöfver man ej frukta, att en värdefull vattenkraft ej skall i sinom tid komma till användning.

I den mån emellertid det antydda hotet verkställes, därför att all samhällelig omtanke afvisas af privatkapitalets ägare, är detta ett ytterligare bevis på den kapitalistiska anarkiens oförenlighet med ett förnuftigt samhällsskick. Den *industriella anarkien* i tillvaratagandet af naturrikedomarna, se där en samhällsfiende, som måste betvingas af samhällets lagar.

Ingen förnekar, att äfven privatkapitalet under nuvarande förhållanden kan framkalla kultur och utkonstmöjligheter. Men då skall det komma öfver landet som ett sakta befruktande regn och ej såsom en störtflod, hvilken sköljer bort gammal kultur och århundradens förutseende samt ödelägger framtiden.

Under sådana förhållanden bör tiden om någonsin nu vara inne att söka få ett enhetligt grepp på denna stora fråga, hvars lösning obevekligt kräfves af tidsförhållandena. Ett mål måste visserligen vara att småningom förvandla de enskilda monopolen på speciella naturrikedomar till allmän egendom. Hvad dock redan nu måste fordras är att, utan hämmande band på det sunda näringslivet, förebygga de hemsökelser, som genom en otyglad spekulation och en själfrådig äganderätt tillskyndas produktionen, konsumtionen och den lefvande arbetskraften, samt i öfrigt förbehålla framtidens människor utvägar att på detta fält ordna sig efter sina behof och önskningsar.

På grund af det ofantliga motståndet mot alla sträfvanden för verklig ordning i samhället, ha bemödandena i förenämnda afseenden hitintills nödgats inrikta sig på speciella punkter inom det stora ämnets ram. Men till sist behöfves en noggrann undersökning af hela området och en därpå grundad fullständig plan för uppbyggandet af någon harmoni mellan intressena.

Med stöd af hvad sålunda anförts och under åberopande jämväl af väsentliga innehållet i den vid 1909 års riksdag i enahanda syfte inom Andra kammaren väckta motionen (nr 112) jämte andra inlägg vid olika riksdagar och särskildt behandlingen 1910 i Andra kammaren af inmutningsrätten till malmer, få vi hemställa,» — — —

Utskottets
yttrande.

Uti vårt nordliga land med sin relativt karga jordmån, där befolkningen i stor utsträckning är för sitt uppehälle hänvisad till bearbetning af de speciella naturrikedomar, landet rymmer, är det af grundläggande betydelse för nationalhushållningen, att dessa förvaltas i folkets samfälliga intresse. Det gäller att så långt ske kan förbehålla produktionsarbetet åt inhemskt kapital och inhemsk arbetskraft samt bedriva detsamma planmässigt och med omsikt så att största möjliga national-ekonomiska behållning vinnes. På samma gång bör tillses att naturrikedomarnas värdestegring och fördelningen af arbetsutbytet kommer de största möjliga befolkningslager till godo, bidragande till deras välförstånd. Hittills har staten endast i ringa mån ansett det vara sin uppgift att i detta syfte utöfva ett reglerande inflytande på produktionen. Likväl har Riksdagen och särskildt dess Andra kammare, redan i flera afseenden gjort betydelsefulla uttalanden, hvilka böra uppmärksammas vid behandlingen af förevarande motion.

Vid 1902 års riksdag afläts en skrifvelse till Kungl. Maj:t i fråga om *utlännings rätt att förvärfva fast egendom*, hvori bland annat yttras:

»Äfven Riksdagen har den uppfattningen, att en lagstiftningsåtgärd i syfte att åvägabringa förbud eller inskränkt rätt för bolag med utländsk delägare att utan Konungens särskilda tillstånd förvärfva fastighet eller därmed likartad egendom är nödig och nyttig. De skäl som föranledt utfärdande af gällande förbud för enskild utländsk man i sådant afseende, göra sig med styrka gällande beträffande de mera omfattande förvärf af fastigheter, hvilka kunna göras af ett kapitalstarkt, visserligen till formen svenskt, men faktiskt utländskt bolag».

»Frågans synnerliga vikt torde berättiga till den förhoppning, att ett lagförslag i ämnet må snarast möjligt och, därest sig så göra låter, redan nästkommande år föreläggas Riksdagen».

Några lagbestämmelser i detta syfte ha likväl ännu icke tillkommit. Den nya aktiebolagslagen, som träder i kraft den 1 januari 1912, innebär icke några förändringar af den beskaffenhet Riksdagen ansett påkallade. Under den tid som förflutit sedan år 1902 har det likväl ej saknats erfarenhet om de af utländskt kapital behärskade bolagens framfart uti skogsbygderna och deras inmutande af värdefulla mineralfyndigheter. Den faran synes äfven föreligga, att vattenkraften uti ej obetydlig utsträckning kan komma under utländskt inflytande. Under dessa förhållanden synes det utskottet vara synnerligen angeläget, att uppmärksamheten ånyo fästes på behöfligheten af enhetliga bestämmelser, som normera hithörande förhållanden på det sätt, att natur-

tillgångarna i största möjliga utsträckning bevaras åt svenskt kapital och arbetskraft.

Frånsedt det behof af likartade stadganden i fråga om utlännings förvärfsrätt till de olika naturrikedomarne i vårt land, synes det utskottet som om äfven andra inom Riksdagen redan fattade beslut, hvilka i öfrigt beröra utnyttjandet af dessa värdefulla tillgångar, äro af den art, att de göra en allsidig utredning önskvärd. Utskottet vill sålunda erinra därom att Riksdagens Andra kammare år 1910 med anledning af den reservation dess ledamöter uti det sammansatta lag- och jordbruksutskottet afgifvit till utskottets utlåtande nr 1 i anledning af Kungl. Maj:ts proposition nr 50, 51, 52 och 53 samt i ärendet väckta motioner biträdt följande mening: »Enligt vår uppfattning bör en ny i stort sedt enhetlig *gruflagstiftning* komma till stånd, byggd på den principen, att mineralier, i den mån de ej redan äro tagna i bruk af enskilda, skola närmast falla inom statens intresseområde, oafsedt om fyndigheten ligger på kronans eller enskildas mark. Olika meningar äro rådande om hvilken princip beträffande äganderätten till mineralfyndighet ligger till grund för den nuvarande gruflagstiftningen. Säkerligen kan man här ej komma längre än till att oklarhet råder i detta ämne. Denna oklarhet bör då undanröjas, och detta förefaller af flera skäl böra ske genom ett förklarande, att mineralierna falla under statens intresseområde, i stället för att gå den motsatta vägen och fränkänna staten alla anspråk. Detta utesluter icke att gifvetvis äfven andra berättigade intressen, isynnerhet jordägarnes och upptäckarnes, måste behörigen tillgodoses. För en ny lagstiftning, som sålunda måste grundas på ett koncessionssystem, föreligger för närvarande två förebilder.» — — — —

I fråga om *vattenfallens* utnyttjande har koncessionsförfarandet redan vunnit viss tillämpning genom lagen den 27 juni 1902, innefattande bestämmelser om elektriska anläggningar, och Andra kammaren har uttalat sig till förmån för dess begagnande äfven vid utbyggande af enskilda tillhöriga vattenfall. Detta skedde vid 1909 års riksdag med anledning af herr Sandströms motion nr 88, hvori det bland annat heter:

»Ett annat syfte som med ett utvidgadt koncessionsförfarande kan och bör vinnas, är underlättandet af statens förvärf af kraftkällor och kraftstationer. På senare åren har den meningen börjat allt mera tränga igenom, att det är riktigt och fördelaktigt, att de största och viktigaste af våra naturtillgångar — grufvor, skogar och kraftkällor — äro i allmän ägo och därigenom undandragna den privata spekulationen. Det torde ej heller kunna förnekas, att produktion och leverans af elektrisk

kraft synnerligen väl lämpa sig för statsdrift. Men ett dylikt förvärf får icke — såsom från vissa håll ifrågasatts — ske genom öppen eller maskerad konfiskering utan mot full ersättning. En särskild form för ett sådant statens öfvertagande af kraftkällor, som anses behöfliga för det allmänna, skulle kunna erhållas genom en utvidgning af expropriationsrätten, men denna torde endast kunna få en tämligen begränsad användning. Lämpligare synes vara att anlita samma utväg, som redan tillämpats i fråga om de enskilda järnvägarna. Beträffande dessa förbehåller sig staten som bekant i koncessionen rätt att lösa till sig banan för visst pris. Detta är, om inlösen sker inom tio år från banans anläggning, hela anläggningskostnaden med tillägg af fem procent ränta å anläggningskostnaden, men med afdrag af uppkommen nettobehållning. Sker inlösen senare, betalas en summa, motsvarande två gånger nettobehållningen af trafiken under de sista tio åren före inlösandet. En liknande bestämmelse skulle efter min mening utan olägenhet kunna införas i koncessionsvillkoren för kraftanläggningar. Dock torde därvid böra iakttagas, att inlösningsvillkoren i dessa fall måste göras något liberalare än i fråga om järnvägarna. En järnväg anlägges som bekant sällan i syfte att erhålla direkt vinst af det däri nedlagda kapitalet. Det är de lokala trafikbehofven, som framkalla järnvägen, och de aktier, som tecknas för dess bringande till stånd, lämna i regel under många år ingen utdelning. En statsinlösen, som ger hela anläggningskostnaden med fem procent ränta, måste därför anses mycket tillfredsställande. Ett vattenfalls utbyggande och en kraftstations anläggning ske däremot alltid i direkt vinstsyfte, och därför böra inlösningsvillkoren rättas därefter, om man vill undvika, att statens lösningsrätt skall verka hämmande på vattenfallens tillgodogörande. Bestämmas emellertid lösningsvillkoren ej alltför knappa, skall med all säkerhet lösningsrätten icke komma att verka som ett hinder för kraftindustriens utveckling.

Beträffande frågan, huruvida koncessionen bör fästas vid själfva kraftkällan och kraftstationen, eller om det är tillräckligt, att den fästes vid kraftledningarna, så vill det synas, som om det senare skulle vara tillfyllest, därest man med koncessionen icke vill vinna annat mål än kraftprisernas reglering. Men vill man därjämte bereda staten rätt till inlösen af anläggningen, så måste koncessionsvillkoren fästas jämväl vid vattenfallets utbyggande och kraftstationens uppförande. Ett dylikt tillvägagående lär ej heller kunna möta några betänkligheter ur den synpunkten, att det skulle vara mera betungande för vattenfallsägaren, än om koncessionen fästes blott vid kraftledningarna. Utgår man därifrån, att koncessionsvillkoren i båda fallen måste göras fullt effektiva,

så torde det vara tydligt, att kraftindustriens intresse blott är beroende på koncessionsvilkorens innehåll, men icke därpå huruvida de formellt häfta vid den ena eller andra delen af anläggningen.»

»Om det alltså är klart, att staten måste ingripa och på något sätt reglera kraftprisen, så blir frågan, huru detta lämpligen bör ske. Flere sätt äro tänkbara och äfven tillämpade i utlandet. Ett är att i koncessionen fixeras en viss maximiinkomst för kraftstationen, med bestämelse, att öferskjutande inkomsten skall tillfalla abonnenterna. Men den gifna påföljden häraf blir, att kraftstationens ägare, sedan maximiinkomsten blifvit uppnådd, saknar intresse att ytterligare utveckla och uppdrifva affären. Denna olägenhet undanröjes i viss mån, om man, såsom också förekommer, låter öferskottet fördelas mellan kraftleverantören och abonnenterna. Men därvid kvarstå andra svårigheter, särskildt i fråga om grunderna för vinstens rättvisa fördelning mellan abonnenterna.

Den lämpligaste och vanligast anlitade utvägen torde vara, att staten förbehålles rätt att hindra kraftleverantören att godtyckligt drifva priserna i höjden antingen genom fastställande af maximaltariffer eller genom fixerande af priset för hvarje särskildt fall, när framställning härom göres. Som bekant har man hos oss i ett analogt fall redan anlitat detta medel, nämligen vid de enskilda järnvägarna. Dessa äro enligt sakens natur i väsentlig grad monopolaffärer, och för att hindra den trafikerande allmänhetens obehöriga uppskörtande genom monopolet ingår alltid i järnvägskoncessionen förbehåll om rätt för staten att fastställa maximitariffer för frakttaxorna.»

Andra kammaren beslöt för sin del hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning huruvida, i hvilken omfattning och under hvilka villkor koncessionslagstiftning bör, utöfver hvad för närvarande äger rum, införas med afseende å vattenfall och kraftstationer, afsedda för leverans af elektrisk energi.

Vid de fem senaste riksdagarna ha förslag väckts, att, utöfver hvad 1903 års lag angående vård af enskildes skogar bestämmer, ägare af *skogar* af mera betydande omfattning måtte åläggas att å dem införa uthålligt skogsbruk. Dessa förslag ha bifallits af Andra kammaren. Senare har förnämligast för att vinna det syfte, hvilket angifvits i dessa motioner, en framställning blifvit gjord vid 1909 års riksdag om införandet af koncessionsförfarande vid förvärf af större skogsvidder. Endast därigenom ansågs full säkerhet kunna vinnas, att en misshushållning af skogskapitalet icke äger rum. Denna framställning afslogs emellertid af kammaren.

Uti 1906 års lagstiftning angående förbud i vissa fall för bolag eller förening att förvärfva fast egendom inom norra delarna af riket, har koncessionsförfarandet för vissa ändamål ansetts böra komma till begagnande. Sålunda äger Konungen på grund af särskilda omständigheter medgifva bolag eller förening rätt att förvärfva fastighet af annan beskaffenhet än den som omförmäles i 2 och 3 §§ af lagen den 4 maj 1906. Andra kammaren har för sin del år 1908 ytterligare velat utsträcka detta koncessionsförfarande, i det att densamma beslutat att äfven förvärf af visst hemman tillhörig skogsmark skall förbindas med det villkoret, att det allmänna, i första rummet kommun och därefter staten, må erhålla förköpsrätt till dylik fastighet.

Uti föreliggande motion omnämnas torfmossarna visserligen icke, men då den i enahanda syfte år 1909 af herr C. Lindhagen m. fl. väckta motionen, till hvilken nu hänvisats, afser en statskontroll öfver *torfmossarnas* utnyttjande, så att ej torfbränslet oskäligt fördyras för näringarna och den stora allmänheten genom uttagandet af oskäligen spekulationsvinster, anser sig utskottet böra erinra om att Andra kammaren afslagit det uti 1909 års motion framställda yrkandet, att förvärf af torfmossar af större omfattning skulle underkastas koncession.

Såsom af denna kortfattade redogörelse framgår har frågan om lämpligaste sättet att tillgodogöra de speciella naturrikedomarna vid flera tillfällen varit föremål för öfverläggningar inom Riksdagen och ledd till resultat eller föranlett principiella beslut från Andra kammarens sida. Härom börjar emellertid samma erfarenhet göra sig gällande hos oss som man förut vunnit i Norge, att ett bättre förfaringssätt vore att verkställa en allsidig utredning, hvilken kunde lämna material till dessa vidtomfattande spörsmåls enhetliga bedömande. Sedan man i Norge tillsatt en särskild »berglovkomité» år 1906 för revision af grufslagstiftningen befanns det snart, att frågan om koncessionsförfarandets användande äfven i andra fall, än beträffande malmtillgångar borde samtidigt utredas. Detta uppdrogs åt den s. k. »koncessionskommittén», som afgaf sitt första betänkande i maj 1907, hvilket varit grundläggande för den lagstiftning i ärendet, som senare kommit till stånd.

Den allmänna utvecklingen hos oss som i andra länder går otvifvelaktigt i riktningen att statens omsorger om medborgarnes ekonomiska välfärd allt mer utsträckas. Men samhällsätgärder af denna beskaffenhet böra ej grundas på en famlande detaljkritik och bero af blott tillfälliga ansatser i den ena eller andra riktningen, utan måste väl utforskas och noga prövas till sina konsekvenser och sitt sammanhang med andra samhällsförhållanden. Statens ingripande och kontrollerande verksamhet,

som väl på många hithörande områden kan vara nödvändig gent emot missbruk af ägande- och dispositionsrätten, bör sålunda, enligt utskottets mening, icke åsyfta att upphäfva nämnda rätt och ej heller så utöfvas, att den enskilda företagsamheten, som varit och är en så mäktig drif-fjäder till materiellt framåtskridande, genom lagstiftningen hindras eller förkväfves. Tvärtom skulle en sådan lagstiftning inriktas på att underlätta tillvaratagandet samt ett för framtiden nyttigt och fruktbarande utnyttjande af naturrikedomarna såväl till statens som enskilda innehafvares samfälda fördel.

Ehuru utskottet sålunda finner det ärende, som i motionen behandlas, vara af den beskaffenhet att Riksdagens åtgärd däraf påkallas, har utskottet likväl ansett sig böra uttala, att detsamma icke kan biträda den framställning och formulering motionären gifvit vissa delar af motiveringen.

På grund af hvad ofvan anförts, får utskottet alltså hemställa,

att Andra kammaren för sin del måtte besluta att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta allsidigt utreda, huruvida, i hvilken mån och på hvad sätt staten skulle kunna till nationens samfälda nytta och i kommande generationers intresse — utan obehörigt eller skadligt intrång på den enskilda företagsamheten och det samhällsgagnande enskilda förvärfvet — anordna kontroll öfver utnyttjandet af vissa naturrikedomar af särskild beskaffenhet — såsom malmer, vattenfall samt skogar och torfmossar, af större omfattning — hvilka befinna sig i enskildas ägo, och därefter framlägga de förslag, hvartill utredningen kunnat föranleda.

På utskottets vägnar:

ERIK PALMSTIERNA.

Reservationer:

af herr *Fornander*, som, med instämmande af herrar *Olsson* i Kullenbergstorp, *Malmberg* och *Åkesson*, har ansett, att motionen icke borde föranleda till någon Andra kammarens åtgärd.

Till stöd för denna uppfattning har anförts följande:

Motionärerna åberopa som stöd för sin framställning, utom hvad i år anförts, äfven det väsentliga innehållet i den vid 1909 års riksdag i enahanda syfte inom Andra kammaren väckta motionen nr 112 jämte andra inlägg vid olika riksdagar och särskildt behandlingen 1910 i Andra kammaren af inmutningsrätten till malmer. Yrkandet i angifna motionen 1909 gick ut på koncessionslagstiftning beträffande förvärf och utnyttjande af skogar af större omfattning, grufvor, vattenfall och torfmossar af större omfattning samt i afvakten på nämnda lagstiftning, att Riksdagen vill för sin del antaga provisoriskt en lag om att Konungens tillstånd i vissa fall erfordrades i angifna afseenden äfvensom särskildt ett tillägg till förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund, i syfte att koncession för öfverbyggnad af kungsådra beviljas endast för viss tid i sänder.

Om denna framställning för så vidt den afser *vattenfall* yttrade samma års lagutskott bland annat följande:

»Det är uppenbart, att statens uppgifter med afseende å näringslivet i mån af en stigande utveckling blifva mera komplicerade och svårlösta. De blifva äfven mera omfattande, allt efter som nya krafter och värden införas på samhällsmarknaden och åstadkomma rubbningar i faktiskt bestående förhållanden och föreställningssätt.

Den viktiga frågan, huru våra vattenfall skola på bästa sätt tillgodogöras, sammanhänger visserligen nära med vattenrättslagstiftningen i allmänhet och med frågan om äganderätten till vattenfall, men äfven oberoende häraf uppställer sig i våra dagar spørsmålet om åtgärder för tryggheten af viktiga samhällsintressen i fråga om vattenkraftens tillgodogörande.

Hvad angår det i herr Lindhagens motion framställda yrkande, att *vattenfall* icke skola få *förvärvas* utan offentlig myndighets tillstånd, anser utskottet detta vara en för våra förhållanden alltför ingripande

åtgärd, som det allmänna intresset i det förevarande afseendet ej med fog kan fordra. Likaså synes det utskottet såsom ett opåkalladt ingrepp i den enskildes fria förfoganderätt öfver sin egendom att i allmänhet stadga koncessionsplikt och koncessionsvillkor för *utnyttjande af vattenfall*, därest kraften afser att användas endast på platsen och för ägarens räkning.»

»Beträffande ändamålet med den föreslagna koncessionen i fråga om *skogar*», säger lagutskottet, »hafva motionärerna anfört, att därmed skulle hufvudsakligen åsyftas att förekomma skogens sköflande och utnyttjande i öfrigt på ett skadligt sätt, att garantera, att gagnet af skogen komme den ort till godo, där densamma vore belägen, samt att det allmänna kunde förbehållas rätt att förr eller senare öfvertaga skogen.

Motionärernas ifrågavarande yrkande synes utskottet stå i uppenbar strid med de principer, som kommit till uttryck i den hittills i vårt land bestående rättsordningen. Vare sig staten vill förvärfva skog eller annan egendom synes det böra försiggå på ett i den enskildes rätt mindre ingripande sätt, än genom att helt enkelt såsom ett koncessionsvillkor förbehålla sig den egendom, som önskas förvärfvad. Och vill man öfverhufvud med motionärerna åstadkomma ett bättre utnyttjande af vårt lands skogstillgång, torde äfven detta enligt utskottets mening kunna ske genom vida lämpligare medel än fastställande genom offentlig myndighets försorg vid hvarje ifrågakommande förvärf af särskilda villkor, som skola gälla för utnyttjande af förvärfvets föremål. Utskottet kan icke föreställa sig, huru någon myndighet skall kunna vara istånd att på ett ens tillnärmelsevis tillfredsställande sätt handhafva en så vidtgående uppgift. Att i den omfattning, motionärerna begära, tillägga statens organ en dylik uppgift, synes utskottet vara att öfverskatta den förmåga, som skäligen kan tillkomma dessa organ. Då motionärerna till stöd för ett sådant koncessionsförfarande, som det här begärda, åberopa gällande lagstiftning angående skyldighet för utlänning, hvilken här i landet vill förvärfva fast egendom eller eljest här förvärfva vissa rättigheter, att därtill söka särskildt tillstånd, synes utskottet detta icke riktigt. — — — — —

I den ifrågavarande motionen yrkas vidare på koncession för förvärf och utnyttjande af *torfmossar* af större omfattning. Koncessionen vore här, enligt motionärernas förmenande, erforderlig för att hindra från torfmossarna erhållna produkters oskäligen fördyrande för näringarna och den stora allmänheten genom uttagande därur af oskäligen spekulationsvinst.

Arbetet på att bearbeta våra torfmossar och göra fruktbringande den tillgång, som däri anses ligga, har i senare tider fortgått med så

mycken ifver, som det i vårt kapitalfattiga land varit möjligt. För att befordra detta arbete och understödja torffabrikationen och torfindustrien hafva också statsmakterna iklädt sig betydande uppoffringar. Ännu torde dock åtskilligt vara att göra för erhållande af lämpligare och enklare metoder för torfvens tillgodogörande. Det synes utskottet utom allt tvifvel, att sådana åtgärder, som de nu af motionärerna påyrkade, skulle synnerligen skadligt inverka på det arbete, som sålunda bedrifves, och på den så välbehöfliga företagsamhetslusten på detta område, hvilken naturligen måste förlamas, i den mån den saknar utsikt till ersättning för gjorda uppoffringar. Under sådana förhållanden kan utskottet icke tillstyrka motionärernas förslag i den förevarande delen, hvilket för öfrigt drabbas af samma hufvudanmärkning, som utskottet ofvan riktat mot motionärernas förslag beträffande skogar. I hvarje händelse hvilat tillsvidare torfmossarnes nyttiggörande till bränsle på den förutsättningen, att detta skall betinga ett billigare pris än prisen på stenkol och ved. Möjlighet att af torfmossarna uttaga någon sådan spekulationsvinst, som den, hvarom motionärerna tala, synes därför redan på förhand hafva erhållit en viss naturlig begränsning.»

I hvad förutnämnda motion afser stadgande af koncession för förvärf och utnyttjande af *grufvor*, yttrar sig 1909 års lagutskott sålunda:

»En ändring i lagstiftningen, hvarigenom staten tillerkändes äganderätt till mineralierna å privat jord samt rätt att för egen räkning förfoga öfver densamma, skulle otvifvelaktigt innebära ett obehörigt ingrepp i den bestående jordäganderätten. Någon lagstiftning i sådant syfte kan utskottet sålunda ej förorda.

Hvad åter angår frågan, huruvida ej möjligen från andra synpunkter vore lämpligt, att inmutningsrätten å enskild jord upphäfdes, och utan att staten trädde i den enskilde jordägarens ställe, ersattes med annat system, exempelvis ett koncessionsförfarande, så tilltror sig ej utskottet att därutinnan göra något bestämdt uttalande. Emellertid vill det synas utskottet lämpligast, att då uppfattningen om inmutnings- eller koncessionssystemets inbördes företräde med afseende å enskild jord är ganska växlande, frågan om ändring i nu bestående förhållanden på detta lagstiftningsområde får anstå i afvaktan på verkningarna af det föreslagna upphäfvandet af inmutningsrätten med afseende å den odisponerade kronojorden.

Motionärerna hafva äfven för sin framställning i år åberopat särskildt behandlingen 1910 i Andra kammaren af inmutningsrätten till malmer.

Herr Lindhagen m. fl. hade i motion nr 153 hemställt, att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte för Riksdagen framlägga förslag till lagstiftning, hvarigenom inmutningsrätten till mineralfyndigheter upphäfvades och ersattes med ett koncessionssystem för tillgodogörande af dylika fyndigheter; samt för sin del i afvaktan på nämnda lagstiftning antaga en provisorisk lag om upphäfvande af inmutningsrätten och föreskrift, att Konungens tillstånd erfordras för bearbetande af ny mineralfyndighet.

Härom yttrade sig sammansatta lag- och jordbruksutskottet sålunda:

»Med afseende å lagstiftningens förhållande till frågan om rätten att bearbeta och tillgodogöra sig i jorden förekommande metaller och mineralier torde man kunna särskilja tre väsentligen olika hufvudprinciper, nämligen den engelska, enligt hvilken metallerna och mineralierna i rättsligt afseende åtfölja den mark, där de förekomma, den franska eller så kallade koncessionsprincipen, som tillerkänner staten rätt att bestämma, hvem som skall äga utnyttja dem med hänsyn uteslutande till förmåga hos den, som därtill anmäler sig, och hvarvid upptäckaren icke har någon gifven företrädesrätt, samt den i den tyska, svenska m. fl. länders rätt gällande s. k. inmutningsprincipen, enligt hvilken rättigheten att bearbeta och tillgodogöra sig en mineralfyndighet i främsta rummet tillkommer dess upptäckare.

Såsom i herr Lindhagens m. fl. ifrågasatt motion erinrats, har för vårt land vid olika tillfällen ifrågasatts, att inmutningsrätten måste beträffande all jord upphävas och ersättas med ett annat system för mineralfyndigheters tillgodogörande. I sistnämnda motion påyrkas utan inskränkning inmutningsrättens ersättande med ett koncessionssystem.

Med afseende härå anförde föredragande departementschefen till det statsrådsprotokoll af den 4 december 1908, som fanns i utdrag fogadt vid en af propositionerna i det föreliggande ämnet till 1909 års Riksdag följande: Vid flerfaldiga tillfällen under sistförflutna århundradet har yrkats, att inmutningsrätten borde helt och hållet upphävas, således jämväl hvad angår den privata jorden. Dessa yrkanden motiveras hufvudsakligen med hänvisning till dels det intrång, som jordägaren till följd af inmutningsrätten nödgas lida i sitt förfogande öfver jorden och som långt ifrån alltid kunde anses behöfligt eller lämpligt, och dels de olägenheter, som den esomoftast starkt florerande mutsedelshandeln medförde, särskildt därutinnan att de verkliga idkarna af bergsnäringen tvungos till förmån endast för åtskilliga spekulanter betala öfverdrifna pris för grufvorna. Under debatterna i denna fråga frambars väl någon

gång tanken att medelst ett koncessionssystem ersätta inmutningsrätten, men de ojämförligt flesta af denna rätts motståndare voro af den åsikt, att med inmutningsrättens upphäfvande mineralierna borde öfverlämnas åt jordägarens fria förfoganderätt, och således bergsnäringens idkare tvingas att i förekommande fall träffa uppgörelse med vederbörande jordägare. På denna princip hvilade det förslag till förordning om grufvor, som — med anledning af 1872 års Riksdags begäran om utredning angående ändring i gruflagstiftningen — blef inom civildepartementet upprättadt. Detta förslag mötte emellertid från nästan alla håll starkt motstånd och blef ej framlagdt för Riksdagen. Vid antagandet år 1884 af förslaget till den nuvarande grufstadgan visade sig äfven, att inom Riksdagen sympatierna i mycket öfvervägande grad voro för inmutningsrättens bibehållande.

Jag kan ej heller finna det af förhållandena påkalladt att nu framlägga förslag om inmutningsrättens upphäfvande, såvidt den privata jorden angår. En ändring i lagstiftningen, hvarigenom staten tillerkändes äganderätten till mineralierna å jord af sistnämnda slag samt rätt att för egen räkning förfoga öfver densamma, skulle enligt min mening otvifvelaktigt innebära ett obehörigt ingrepp i den bestående jordägarerätten. Skäl af så tvingande natur, att de skulle kunna motivera ett dylikt ingrepp, synas mig ingalunda föreligga.'

Såsom i sistomförmälda motion framhållits, har i lagen den 28 maj 1886, angående eftersökande och bearbetande af stenkolsfyndigheter upptagits den franska koncessionsprincipen med rättighet för den, som erhåller koncessionen att mot skälig godtgörelse till upptäckaren och full lösen för nödigt område å marken bearbeta fyndigheten. Skälen till den särställning stenkolen sålunda ansetts böra intaga hafva hufvudsakligen varit, att det intrång i jordägarens rätt, tillgodogörandet af stenkolsfyndigheterna medför, vore för stort för att detsamma borde lämnas så fritt, som skedde genom inmutning. Dels vore den mark, hvarest, såvidt man kände, stenkol i vårt land förekomme, af vida bättre beskaffenhet och högre värde, än de områden, som för annan grufdrift kunde komma i fråga. Dels måste, i följd af stenkolsflötsernas vidsträckta utbredning och ringa mäktighet, för desammas bearbetande tagas i anspråk ojämförligt större vidder än för bergmalmer.

Vid den tidigare behandling inom Riksdagen af frågan om inmutningssystemets ersättande, hvad vårt land angår med ett koncessions-system enligt de principer, som i herr Lindhagens m. fl. förevarande motion ifrågasatts, har framhållits, att grufveindustrien enligt sin natur alltid varit och är af en viss riskabel beskaffenhet. Med de stora upp-

offringar och dryga omkostnader, som ofta utan motsvarande vinst äro förenade med densamma, måste det därför fordras en stark uppmuntran för den enskilde, för att han skall drifva den och stå risken därför. Äfven måste det vara en uppgift för lagstiftningen angående denna näringsgren att sörja för att de metaller och mineralier, ett land kan gömma, ej förblifva förborgade skatter, utan att näringslivet och befolkningen och därmed samhället i dess helhet få tillgodonjuta de förmåner, åtkomsten af dessa tillgångar kan medföra. I båda nu angifna afseenden innebär det enligt utskottets mening en fara att så kringskära bearbetarens eller upptäckarens rätt, som motionärerna herr Lindhagen m. fl. synas önska. Stor försiktighet härutinnan synes utskottet vara af nöden. Att grufve- och bergverksindustrien hos oss nått den grad af utveckling, som skett, därför hafva vi enligt utskottets mening i väsentlig grad att tacka den princip om upptäckarens rätt och om fri konkurrens i fråga om denna rätt, som hos oss vunnit häfd.

Från sakkunnigt håll har också in i senaste tid inmutningssystemet vunnit erkännande. I det betänkande, som den 7 februari 1907 afgafs af de af regeringen tillkallade sakkunniga för utredning rörande möjlighet att vid upphäfvande af inmutningsrätten inom Norrbottens län kunna uppmuntra den enskilda företagsamheten till upptäckande af malmfyndigheter, framhölls sålunda, att inmutningsrätten fortfarande vore af den största betydelse för den svenska bergshandteringen genom den lättnad den bereder denna handtering att erhålla malmer och den sporre till uppletande af sådan, den innebär. Samma mening har sedermera förfäktats såväl af fullmäktige i järnkontoret i deras yttrande öfver sagda förslag, som af andra i ämnet sakkunnige.

Vid nu anförda förhållande synes det utskottet icke tillrädligt, att åtgärder vidtagas för införande för hela landet af ett sådant alldeles nytt system i det afseende, hvarom är fråga, som i herr Lindhagens m. fl. ifrågavarande motion påyrkas. Ett sådant steg skulle enligt utskottets mening icke blott lända till skada för bergshandteringen och dess utveckling, utan äfven, på sätt ofvan framhållits, hvad den enskilda jorden angår, stå i strid mot den från gammal tid sig härledande uppfattningen angående jordägares rätt i ifrågavarande afseende, hvarå den nuvarande gruflagstiftningen i vårt land hvilar».

Ställer man de åsikter, som af utskotten sålunda uttalats, mot dem som framföras i herr Lindhagens m. fl. motion nr 244 vid innevarande års riksdag och öfriga däri åberopade aktstycken, framgår det oförtydligt, att medan de förstnämnda icke vilja inlåta sig på att medelst i allmänhet stadgad koncessionsplikt inom hithörande områden förhindra den enskilda

företagsamheten, rygga motionärerna icke tillbaka att oförbehållsamt inställa framtidsperspektivet så, att i enskild ägo varande speciella naturrikedomar skola förvandlas till allmän egendom.

Då emellertid detta mål f. n. synes motionärerna ej kunna uppnås, måste enligt deras mening nu genom förberedande åtgärder »utvägar för framtidens människor att på detta fält ordna sig efter sina behof och önskingar» hållas öppna. Därtill hör enligt yrkandet utom kontrollförfarandet äfven koncessionslagstiftning, beträffande utnyttjande af i enskild ägo befintliga skogar och torfmossar af större omfattning samt malmer och vattenfall.

Motiveringen till detta yrkande genomandas i rätt afsevärd grad af den för alla socialistiska teorier gemensamma uppfattningen, att den bestående samhällsordningen vidlades af obotliga lyten: de allmänna intressena offras till förmån för de enskilda; ett antal privilegierade och kapitalister lefva på bekostnad af de stora egendomslösa massorna. Roten till detta onda är privategendomen. Därför måste den privata äganderätten, om icke fullständigt upphäfvast, så åtminstone väsentligen och småningom allt mer och mer, inskränkas. Medlet härför är utvidgandet af de kollektiva organens — staten och kommunen — myndighet, hvarigenom socialisternas afsikter, att öfverflytta till det allmänna större delen af det som nu tillhör den enskilda företagsamheten, främjas.

Då jag icke kan ansluta mig till denna uppfattning, som nu i allmänna drag karakteriserats, genom hvilket uttalande jag dock ingalunda velat generellt motsätta mig statens ingripande i det ekonomiska lifvet, såvidt därmed, genom förtänksamhet eller genom att motarbete missbruk af äganderätten, åsyftas en förbättring af bestående förhållanden till allmänt och enskildt gagn, har jag ansett, att herr Lindhagens m. fl. motion nr 244 icke måtte föranleda till någon Andra kammarens åtgärd.

samt af friherre *E. Palmstierna* mot vissa delar af utskottets motivering.